

ХРІДОЧКІН А. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
(Дніпровський гуманітарний
університет)

УДК 347.7/.78

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.25>

МИТНІ ОРГАНИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті визначено місце митних органів України в системі суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Проаналізовано адміністративно-правовий статус митних органів України як суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Проведено аналіз наданих митним органам правомочностей щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності при імпорті та експорті товарів, а також внесено пропозиції щодо вдосконалення методичного забезпечення для проведення митного контролю за товарами, які містять об'єкти права інтелектуальної власності.

Розглянуто засади взаємодії митних органів України з суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності загальної, галузевої та спеціальної компетенції. Охарактеризовано проблеми правового, кадрового і матеріально-технічного забезпечення, а також організаційної діяльності та взаємодії митних органів з іншими суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Okремо визначено перспективні напрями взаємодії митних органів України з Департаментом інтелектуальної власності Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Досліджено діяльність митних органів України щодо захисту прав інтелектуальної власності. Проаналізовано напрями сприяння захисту прав інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до законодавства України. Вивчено особливості митного контролю і митного оформлення товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону та ввозяться на митну територію України або вивозяться з митної території України, здійснюються в загальному порядку з урахуванням особливостей, встановлених Митним кодексом України та іншими законами України.

Виокремлено проблемні питання алгоритму внутрішньовідомчих зв'язків всередині організаційної структури митних органів як суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Проаналізовано проблемні аспекти організаційно-правового механізму сприяння охороні та захисту прав інтелектуальної власності митними органами України. Запропоновано шляхи удосконалення адміністративно-правового статусу митних органів України як суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності спеціальної компетенції.

Ключові слова: законодавство у сфері інтелектуальної власності, інтелектуальна власність, контрафактна продукція, митні органи, об'єкт права інтелектуальної власності, публічне адміністрування, сфера інтелектуальної власності, фальсифікована продукція.

Khridochkin A. V. Customs authorities of Ukraine as subjects of public administration in the field of intellectual property

The article defines the place of the customs authorities of Ukraine in the system of subjects of public administration in the field of intellectual property. The administrative and legal status of the customs authorities of Ukraine as subjects of public administration in the field of intellectual property is analyzed. An analysis of the powers granted to the customs authorities to promote the protection of intellectual property rights in the import and export of goods, as well as proposals to improve the methodological support for customs control of goods containing intellectual property rights.

The principles of interaction of the customs authorities of Ukraine with the subjects of public administration in the field of intellectual property of general, branch and special competence are considered. Problems of legal, personnel and logistical support, as well as organizational activities and interaction of customs authorities with other subjects of public administration in the field of intellectual property are described. Perspective directions of interaction of customs bodies of Ukraine with the department of intellectual property of the Ministry of Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine are separately defined.

The activity of the customs authorities of Ukraine on the protection of intellectual property rights is studied. The directions of assistance in protection of intellectual property rights, which are protected in accordance with the legislation of Ukraine, are analyzed. Peculiarities of customs control and customs clearance of goods containing objects of intellectual property rights, which are protected in accordance with the law and imported into the customs territory of Ukraine or exported from the customs territory of Ukraine, are carried out in general order taking into account the peculiarities of the Customs Code of Ukraine other laws of Ukraine.

Problematic issues of the algorithm of interdepartmental relations within the organizational structure of customs authorities as subjects of public administration in the field of intellectual property are singled out. The problematic aspects of the organizational and legal mechanism of assistance to the protection and defence of intellectual property rights by the customs authorities of Ukraine are analyzed. Ways to improve the administrative and legal status of the customs authorities of Ukraine as subjects of public administration in the field of intellectual property of special competence are proposed.

Key words: *legislation in the field of intellectual property, intellectual property, counterfeit products, customs authorities, the object of intellectual property rights, public administration, intellectual property, counterfeit products.*

Вступ. Результати інтелектуальної творчої діяльності людини займають у загально-світовому об'ємі вартості власності все більш домінуюче місце, а тому потребують надійної охорони від будь-яких протиправних посягань. Обрана нашою країною стратегія побудови цивілізованих ринкових відносин, забезпечення соціальної орієнтації економіки та інноваційного соціально-економічного розвитку, що насамперед спирається на активізацію власного інтелектуального потенціалу, зумовила нагальну необхідність у формуванні ефективного вітчизняного механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Останніми роками принципово змінюються теорія і практика митної діяльності у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Захисту прав у різних аспектах присвятили свої роботи низка вчених. Окремим напрямом досліджень є вивчення організації діяльності щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності митними органами. Результати зазначених досліджень відображені у працях науковців і практиків І. Бережнюк, Н. Білак, Н. Волкова, Ю. Дьоміна, В. Жарова, А. Іпатова, В. Коновалова, Н. Липовської, Н. Тропіна,

В. Ковальського, М. Паладій, П. Пашко, І. Стрижак, В. Ченцова, Н. Яковлева та інших. Водночас не вирішеними залишаються питання місця митних органів України в системі публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності.

За останнє десятиліття в Україні здійснювався активний правотворчий процес у цьому напрямі. Нині можна стверджувати, що в нашій країні створена сучасна законодавча база щодо охорони та захисту прав інтелектуальної власності [1, с. 152]. Вітчизняна система правових джерел, яка усталено складається із конституційних норм, норм кодексів, законів, низки підзаконних актів, загалом відповідає міжнародним вимогам, визначеним Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода TRIPS).

Так, Всесвітня організація інтелектуальної власності вказала на значні позитивні зміни в українському законодавстві у цій сфері. Однак значна кількість контрафактної та фальсифікованої продукції, яка реалізується в Україні, а також обсяги її поширень все ще завдають значної шкоди не лише економіці нашої держави, а й іміджу України. Тому міжнародна спільнота зовсім не випадково вказує нашій державі на необхідність застосування дієвих заходів охорони та захисту прав інтелектуальної власності, які не лише декларують, а приносять практичний результат. Не дивлячись на функціонування в Україні досить розгалуженої системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності, існує необхідність пошуку якісно нових шляхів розв'язання проблеми посилення охорони та захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності. Значну частину повноважень у сфері охорони та захисту прав власників покладено на органи, які здійснюють контроль за переміщенням вантажів і товарів через митний кордон України.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика адміністративно-правового статусу митних органів України в системі суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності.

Результати дослідження. Відповідно до ст. 398 Митного кодексу (далі – МК) України правовласник за наявності підстав вважати, що під час переміщення товарів через митний кордон України порушуються або можуть бути порушені його права на об'єкт інтелектуальної власності має право подати заяву про сприяння у захисті цих прав [2]. Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, веде митний реєстр об'єктів прав інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону, повинен здійснити певні дії. Після реєстрації об'єкта прав інтелектуальної власності у митному реєстрі об'єктів прав інтелектуальної власності на підставі заяви правовласника або уповноваженої ним особи на основі відомостей, що містяться у цьому реєстрі, буде вжито заходи з метою запобігання переміщенню через митний кордон України контрафактних товарів.

Станом на липень 2018 року у цей реєстр внесено майже 37 800 об'єктів права інтелектуальної власності. Найбільшу кількість із них становлять торговельні марки, але є і результати науково-технічної творчості (винаходи, корисні моделі, промислові зразки), і об'єкти авторського права (різні види творів). Перелік цих об'єктів інтелектуальної власності, включених до Митного реєстру об'єктів прав інтелектуальної власності, постійно зростає. Після реєстрації об'єкта права інтелектуальної власності у Митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону, митні органи на підставі даних такого реєстру вживають заходів щодо запобігання переміщенню через митний кордон України контрафактних товарів.

З кожним роком, з огляду на ефективність дій митниць зі сприяння охороні та захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України, збільшується кількість звернень із заявами правовласників чи уповноважених ними осіб про сприяння захисту майнових прав інтелектуальної власності [3, с. 205]. Запобігаючи обігу контрафактних товарів у державі шляхом реалізації визначених у МК України заходів зі сприяння захисту прав інтелектуальної власності на митному кордоні, митниці створюють сприятливі умови для легального бізнесу. Проте в діяльності митниць щодо реалізації Розділу XIV МК України («Сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переми-

щення товарів через митний кордон України»), як свідчить практика, є низка нагальних проблем, які потребують вирішення. Ці проблеми можна класифікувати на проблеми правового забезпечення, кадрового забезпечення, матеріально-технічного забезпечення, організаційної діяльності та взаємодії митних органів з іншими суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 403 МК України під час здійснення контролю над переміщенням через митний кордон України товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, митні органи взаємодіють з іншими державними органами, уповноваженими у сфері захисту прав інтелектуальної власності, в порядку, визначеному законодавством України [4, с. 207–208]. Для реалізації цієї норми варто розробити належний механізм взаємодії митних органів з іншими суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності.

Перетворюючи надбання юридичної науки щодо механізму правового регулювання, а також теорії правовідносин і реалізації норм права, складниками механізму взаємодії митних органів із суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності доцільно визначити систему правових норм, які є правовою основою та сферою діяльності цього механізму (правовий складник); суб'єктів взаємодії, якими є органи усіх гілок державної влади та їх державно-владні повноваження (організаційний складник); взаємозв'язки у вигляді системи правовідносин суб'єктів (організаційно-правовий складник).

Суб'єктами митно-правових відносин, які виникають під час здійснення контролю над переміщенням через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, є митні органи: центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового і митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, митниця (митний орган, який у зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на органи доходів і зборів), митний пост (митний орган, який входить до складу митниці як відокремлений структурний підрозділ, і в зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на митні органи).

Суб'єктами митно-правових відносин також є державні органи, установи та структури, наділені прямими і непрямыми функціями та відповідальністю у сфері інтелектуальної власності, судові органи. Перелік таких органів викладено у «Національній стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року»: органи виконавчої влади (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство внутрішніх справ України); державні органи зі спеціальним статусом (Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Антимонопольний комітет України), а також органи судової влади [5]. Крім перерахованих, суб'єктами правовідносин у взаємодії митних органів з іншими суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності є парламент та уряд України.

Центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, може пропонувати Верховній Раді України і Кабінету Міністрів України проекти нормативно-правових актів для врегулювання правових прогалин чи з метою удосконалення механізму публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України. Такі відносини є субординаційними або відносинами по вертикалі [6, с. 78].

Для відносин взаємодії митних органів із органами державної влади (без участі парламенту та уряду) характерним є диспозитивний метод правового регулювання. Це право-

відносини вільного волевиявлення та рівності сторін, коли митні органи вступають у правовідносини з органами державної влади свого рівня [7, с. 5]. Якщо необхідно звернутися до вищого органу із зазначеного вище списку органів державної влади, то митниці, наприклад, доводиться звертатися із клопотанням про необхідність такого звернення до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Він же вступає у відповідні правовідносини із рівним за статусом суб'єктом.

Крім перерахованих суб'єктів, варто пам'ятати про наявність внутрішньовідомчих адміністративних відносин між підлеглими і їх керівниками митних органів, відносини між ієрархічно нижчими та вищими структурними підрозділами цього відомства. Характерними для цих відносин є наявність влади та підпорядкування, владна нерівність учасників цих правовідносин. Відносини всередині системи між службами і підрозділами різних органів; між ними і вищими посадовими особами; по лінії «начальник-підлеглий» у службі, підрозділі теоретики права називають внутрішніми правовідносинами [8, с. 53].

Важливим елементом правовідносин, які досліджуються, є їх об'єкт. Н.Ю. Голубева об'єктом правовідносин називає матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки [9, с. 364–365]. Окремі науковці висловлюють думку про те, що об'єктом митних правовідносин є діяльність щодо переміщення через митний кордон України товарів, предметів, транспортних засобів [10, с. 467]. Предметом митних правовідносин є товари, предмети, транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України.

Частково з такою тезою можна погодитися, оскільки із сукупності об'єктів правовідносин характерними для митних правовідносин є предмети матеріального світу (речі, цінності, майно), а також певні продукти інтелектуальної творчості. У правовідносинах зі сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України може бути різний об'єкт залежно від виду правовідносин. У регулятивних правовідносинах – це порядок переміщення таких товарів, порядок внесення товарів у Митний реєстр об'єктів інтелектуальної власності, в охоронних – конкретні заходи митних органів щодо призупинення митного оформлення таких товарів, розміщення їх на складі митного органу, митне оформлення в установленому порядку, знищення таких товарів.

Взаємодія митних органів із Департаментом інтелектуальної власності Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (далі – Мінекономрозвитку України) здебільшого здійснюється з питань ведення державних реєстрів об'єктів права інтелектуальної власності; організації інформаційної та видавничої діяльності у сфері правової охорони інтелектуальної власності; організації роботи з підготовки та перепідготовки спеціалістів з питань інтелектуальної власності; видачі офіційних бюлетенів з питань інтелектуальної власності [11, с. 22]; вивчення, узагальнення та аналізу досвіду зарубіжних країн, а також практики застосування законодавства України у сфері інтелектуальної власності, розроблення та внесення пропозицій щодо вдосконалення та гармонізації норм законодавства України з нормами міжнародних договорів, учасницею яких є або має намір бути Україна; видачі документів для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, які переміщуються через митний кордон України; здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання усіх форм власності вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Об'єктами правовідносин взаємодії у правовідносинах із перелічених питань можуть бути питання щодо ведення державних і митних реєстрів об'єктів права інтелектуальної власності; питання та форми участі посадових осіб митних органів в інформаційній та видавничій діяльності у сфері правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності; питання та форми участі посадових осіб митних органів у заходах з підготовки та перепідготовки спеціалістів з питань інтелектуальної власності; форми участі щодо вивчення, узагальнення та аналізу досвіду зарубіжних країн, а також практики законодавства України у сфері інтелектуальної власності, розробка та внесення пропозицій щодо вдосконалення та гармонізації норм законодавства України з нормами міжнародних договорів, учасницею

яких є або має намір бути Україна; документи для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, які переміщуються через митний кордон України; питання, пов'язані із державним наглядом (контролем) за дотриманням суб'єктами господарювання усіх форм власності вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Під юридичним фактом науковці розуміють життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин [12, с. 153]. Тому юридичними фактами взаємовідносин митних органів із Департаментом інтелектуальної власності Мінекономрозвитку України можуть бути дії посадових осіб або події, пов'язані із веденням державних реєстрів об'єктів права інтелектуальної власності, інформаційною та видавничою діяльністю у сфері правової охорони інтелектуальної власності, організацією роботи з підготовки та перепідготовки спеціалістів з питань інтелектуальної власності, видачею офіційних бюлетенів з питань інтелектуальної власності, вивченням, узагальненням та аналізом досвіду зарубіжних країн, а також практикою застосування законодавства України у сфері інтелектуальної власності, розробленням і внесенням пропозицій щодо вдосконалення та гармонізації норм законодавства України з нормами міжнародних договорів, учасницею яких є або має намір бути Україна [13, с. 129–130]; видачею документів для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, які переміщуються через митний кордон України, здійсненням державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання усіх форм власності вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Зміст такого виду митних правовідносин складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх суб'єктів. Суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки, яка гарантується державою, а юридичні обов'язки – вид і міра зобов'язаної поведінки суб'єкта митних правовідносин. Суб'єктивне право традиційно характеризується єдністю трьох елементів: виду та міри дозволеної поведінки носія цього права, у рамках яких сам носій реалізує своє право; права вимагати від інших осіб такої поведінки, яка забезпечує досягнення мети вступу у ці правовідносини; права вимагати застосування державою в особі її уповноважених органів примусу до носія зустрічного юридичного обов'язку у разі його невиконання чи неналежного виконання [14, с. 126].

Юридичний обов'язок – це вид і міра необхідної поведінки, яка встановлена законом. В основу суб'єктивного права покладено юридичне забезпечення можливості, а в основу юридичного обов'язку – закріплення необхідності. Носієм можливої поведінки є уповноважена особа, а носієм обов'язку – зобов'язана особа. Уповноважена особа має право здійснювати певні дії, а зобов'язана – виконувати і забезпечувати їх [15, с. 187–188].

У правовідносинах, які розглядаються, суб'єктивний юридичний обов'язок кореспондує суб'єктивному праву контрагента та складається з таких елементів: необхідність здійснення певних дій або утримання від них; необхідність для зобов'язаного суб'єкта відреагувати на законні вимоги, які були звернені до нього уповноваженим суб'єктом; необхідність нести відповідальність за невиконання цих вимог (у нашому випадку правовідносин, коли відповідальність нестимуть посадові особи цих суб'єктів); необхідність не перешкоджати контрагенту користуватися тим правом, яке йому гарантоване законом у таких правовідносинах.

Правовідносини зі взаємодії митних органів з іншими суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності складаються на основі письмових звернень і листувань. Наприклад, Департамент інтелектуальної власності Мінекономрозвитку України надсилає лист до Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України) із пропозицією направити своїх фахівців на організовані Мінекономрозвитку України курси підготовки та перепідготовки спеціалістів з питань інтелектуальної власності. DFS України надсилає відповідь зі списком осіб, які підвищуватимуть свою кваліфікацію на таких курсах. Суб'єктивні права та обов'язки Департаменту інтелектуальної власності Мінекономрозвитку України та DFS України виникають із отриманої на підставі листування домовленості та на основі чинного законодавства України.

У DFS України виникає суб'єктивне право на підвищення кваліфікації для своїх службовців. Державна служба інтелектуальної власності України покладає на себе обов'яз-

зок підвищити кваліфікацію службовців ДФС України з питань захисту прав інтелектуальної власності, забезпечити прибуття своїх фахівців у визначений строк та в обговорене місце, а також вимагати належного ставлення до навчання від цих фахівців. У Департаменту інтелектуальної власності Мінекономрозвитку України виникає право вимагати цього від ДФС України. Зовні все виглядає досить просто. Насправді ж таке листування є лише зовнішньою формою та результатом складної системи внутрішньовідомчих правовідносин, обтяжених значною кількістю погоджувальних бюрократичних дій. Часто такі дії гальмують прийняття необхідних рішень і знижують ефективність управлінської діяльності. Тому необхідно розробити таку модель взаємодії митних органів з іншими суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, яка б забезпечувала швидке прийняття необхідних рішень і підвищувала ефективність управлінської діяльності.

Висновки. Нині в Україні сформована законодавча база і система суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Підтвердженням цієї тези є той факт, що Україна є членом Світової організації торгівлі, необхідною умовою чого була обов'язкова відповідність національного законодавства нормам Угоди TRIPS.

Однак законодавство у сфері охорони та захисту інтелектуальної власності при переміщенні відповідних товарів через митний кордон потребує подальшого доопрацювання. Подальшої розробки вимагає і методичне забезпечення діяльності митних органів, пов'язаної зі сприянням охороні та захисту інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон. З метою покращення рівня захисту товарів, які містять об'єкти інтелектуальної власності, необхідно провести глибокий правовий аналіз міжнародного досвіду та законодавства щодо розширення компетенції митних органів у цьому питанні.

Доцільним є проведення систематизації законодавства, яке регулює питання охорони та захисту прав інтелектуальної власності, з метою встановлення в Україні їх єдиної системи. Стратегічним напрямом залишається створення підрозділів з питань охорони та захисту інтелектуальної власності в митних органах. З метою проведення митного контролю товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, на належному рівні необхідно проводити ретельну підготовку і підвищення кваліфікації фахівців митних органів та оснащення митних лабораторій новим обладнанням.

Відповідно до ст. 258 МК України митні органи взаємодіють з іншими суб'єктами публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в порядку, який визначається законодавством України. Вважаємо, що співпраця потрібна не тільки на державному рівні, необхідно встановлювати тісні та взаємовигідні стосунки з іноземними та міжнародними органами та організаціями. Співпраця ж держави і бізнес-структур у сфері охорони та захисту інтелектуальної власності має стати взаємовигідною та результативною.

Список використаних джерел:

1. Запобігання митним правопорушенням: охорона і захист прав інтелектуальної власності на митному кордоні України : монографія; за заг. ред. Пашка П.В. Ірпінь-Хмельницький : ФОП Стрихар А.М., 2017. 323 с.
2. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
3. Чередник Н.В. Правовий аналіз рекомендацій Європейської комісії щодо управління інтелектуальною власністю (трансфером знань) та проблеми їх імплементації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2014. Вип. 28(2). С. 204–206.
4. Свирида В.А. Організаційно-правовий механізм реєстрації митними органами України прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2013. № 11. С. 204–210.
5. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року. URL: <http://uba.ua/documents/ip-strategy28082014.pdf>.
6. Комаров О.В. Юридичний статус та повноваження суб'єктів митних правовідносин. *Lex portus.* 2017. № 6. С. 75–84.

7. Бондаренко О.О. Основні напрями удосконалення національного законодавства у сфері охорони промислових зразків в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 15(2). С. 4–7.
8. Миколенко О.М. Об'єкт адміністративно-деліктних правовідносин у доктрині адміністративного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 31. С. 52–54.
9. Голубєва Н.Ю. Вимоги до об'єкта зобов'язальних правовідносин. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 363–374.
10. Ніканорова О.Н. Митні правовідносини як різновид правових відносин в Україні. *Митна справа*. 2014. № 6(2.2). С. 463–469.
11. Берлач Н.А., Филь С.П. Сутність митної діяльності, спрямованої на сприяння захисту прав інтелектуальної власності в Україні. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1. С. 20–27.
12. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є.В. Білозьоров та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Гусарева С.Д., д-ра юрид. наук, проф. Тихомирова О.Д. Київ : Освіта України, 2017. 316 с.
13. Филь С.П. Адміністративна відповідальність за переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності. *Право і суспільство*. 2016. № 5(2). С. 129–134.
14. Лютіков П.С. Класифікація та характерні ознаки суб'єктивних прав та обов'язків як складників адміністративно-правового статусу юридичної особи: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 2(1). С. 125–131.
15. Гаманюк Л.О. Особливості юридичного обов'язку у військовому праві. *Митна справа*. 2015. № 3(2). С. 187–192.

